

Marijana Matijević

UDK: 904:738(497.5Rudina)

Izvorni znanstveni članak

Rukopis prihvaćen za tisak: 22.5.2013.

GOTIČKE KERAMIČKE ČAŠE IZ RUDINE

Sažetak

Gotičke keramičke čaše pronađene u benediktinskom samostanu na Rudini čine znatan dio pronađenog materijala, ne toliko svojom brojnošću koliko svojom važnošću. Pomoću prikaza na tim čašama može se uočiti dominantan vjerski karakter, što upućuje na lokalnu proizvodnju, odnosno na to da su ih proizvodili sami redovnici, a osim toga moguće je primijetiti određene mentalitetske dileme samih redovnika. Na namjenu upućuje kuhinja kao mjesto pronalaska, a o vremenu proizvodnje analogije – čime se Rudina postavlja u suglasje s drugim samostanima i utvrdama razvijenog i kasnog srednjeg vijeka.

Ključne riječi: gotičke keramičke čaše; Rudina; srednji vijek; benediktinci; srednjovjekovna Slavonija.

Benediktinski samostan Rudina postojao je u razdoblju razvijenoga i kasnoga srednjeg vijeka, točnije u razdoblju prijelaza XII./XIII. st. pa do XVI. st. Brojnost izvora¹ upućuje na važnost samostana koja je potvrđena sustavnim istraživanjima. Osim karakteristične samostanske arhitekture, pronađeno je i obilje sitnog arheološkog materijala koji uključuje staklene, metalne, keramičke i koštane predmete različitih namjena.² Važan, ali i nedovoljno obrađen, materijal jesu gotičke keramičke čaše.

Kasnosrednjovjekovno posuđe dijeli se na dvije velike skupine s obzirom na funkciju: kuhinjsko posuđe namijenjeno pripremanju i čuvanju hrane te stolno posuđe. Prva je skupina često u doticaju s vatrom i rijetko je izložena oku posjetitelja, pa se time proizvođači ne zamaraju dekoracijom već prije svega uporabnošću pojedinih predmeta. Osim toga takvi su predmeti zbog svoje svrhe imali relativno kratak rok trajanja (oštećenja, lomovi i slično) te su se upotrebljavali u pomoćnim prostori-

¹ O pisanim izvorima o Rudini v. S. ANDRIĆ, 1998., 31-54; J. BUTURAC, 1977., 54-55; ISTI, 1995., 31-32 i dalje; ISTI, 2004., 31 i dalje; ISTI, 2005., 31 i dalje; I. DEGMEDŽIĆ, 1977., 102-115; A. HORVAT, 1962., 11-27; M. KARBIĆ, 2005., 48-61; J. KEMPF, 1910., 115 i dalje; N. KLAIĆ, 1986., 33-59; I. OSTOJIĆ, 1965., 48 i dalje; F. POTREBICA, 2004., 37-51; Rudina - POŽEŠKI LEKSIKON, 1977., 264; D. VUKIČEVIĆ-SAMARŽIJA, 2004., 159-171.

² O arheološkim nalazima v. A. HORVAT, 1962., 11-14; Z. HORVAT – I. MIRNIK, 1977., 147-148; J. KEMPF, 1910., 5; K. POLAK BOBIĆ, 2002., 14 i dalje; I. OSTOJIĆ, 1965., 50; POŽEŠKI LEKSIKON, 1977., 264; RUDINA, 1997., 11 i dalje.

jama. Takva je upotreba vrlo brzo dovela do standardiziranja oblika i tipova koji se rjeđe mijenjaju s vremenom, pa je veoma teško uspostaviti početak i kraj pojedinog predmeta.³

Drugu skupinu predmeta čini stolno posuđe (među kojim su i keramičke čaše) koje služi za serviranje hrane i pića. Kod tog je posuđa važna dekorativnost. U pravilu je svaki lončar (točnije, svaka radionica) imao svoj način izrade osnovnih oblika keramičkih čaša sukladno interesima, modi i utjecajima.⁴

Obje su vrste posuđa (i kuhinjsko i stolno posuđe) izrađivane na brzrotirajućem (nožnom) kolu, produkcija je velika i proizvodi su ujednačene kvalitete.⁵

Predmeti za točenje i ispijanje trebaju biti od čvrstog, gustog materijala, veoma stabilni i praktični, a rubovi im moraju biti primjereni za točenje i pijenje. Za piće su se upotrebljavale posude od gline, metala, stakla i drva. Primjetna je socijalna diferencijacija, pa su siromašniji slojevi upotrebljavali posude izrađene od drva i gline, dok su od stakla i kamenine izrađene posude za imućnije slojeve.⁶

Tek se u kasnom srednjem vijeku javlja potreba za vlastitom posudom za piće. Tada (XIV. i XV. st.) počinju se rabiti keramički pehari, čaše i vrčevi. U ranijim vremenima, kada je više osoba pilo iz iste posude, upotrebljavali su se manji keramički lonci i vrčevi te drvene čaše i posude.⁷

Keramički se proizvodi proizvode u lončarskim radionicama koje su smještene u blizini prirodnih izvora potrebnih za rad (dovoljno šume zbog potrebe za loženjem i dovoljno gline za samu izradu predmeta), a tu se radilo o državnoj zemlji na kojoj su, osim radionice, bile smještene zgrade za stanovanje, prostori za pečenje keramike, skladišta i staje. Ponekad su radionice bile smještene na imanjima lokalnih velikaša i služile su za opskrbu i vlastite potrebe tih velikaša. Uz navedeno, bogatiji su slojevi i kupovali keramičke proizvode iz udaljenijih krajeva. Trgovina finijim keramičkim proizvodima procvjetala je u vrijeme Anžuvina, a dovela je i do migracija stanovništva, što je vidljivo u upoznavanju određenih trendova i stilova europskoga tržišta.⁸

U Hrvatskoj trenutno ne postoji tipologija keramičkih gotičkih čaša. Najbliža i najsljednija kronologija jest ona koju je izradio Mitja Guštin za slovenske gotičke čaše koje se datiraju u razdoblje XIV. – XVI. st.⁹ Postoje četiri skupine (T. 1). Prvu skupinu čine jednostavne čaše s glatkim, ravnim ili lagano konično oblikovanim stijenkama, a samo tijelo čaše izdiže se iz nenaglašene noge s ravnim dnom. Površina je hrapava,

---

³ T. SEKELJ IVANČAN – T. TKALČEC, 2002./2003., 30; T. TKALČEC, 2001., 213.

⁴ T. SEKELJ IVANČAN – T. TKALČEC, 2002./2003., 30; T. TKALČEC, 2001., 214.

⁵ T. SEKELJ IVANČAN – T. TKALČEC, 2002./2003., 30.

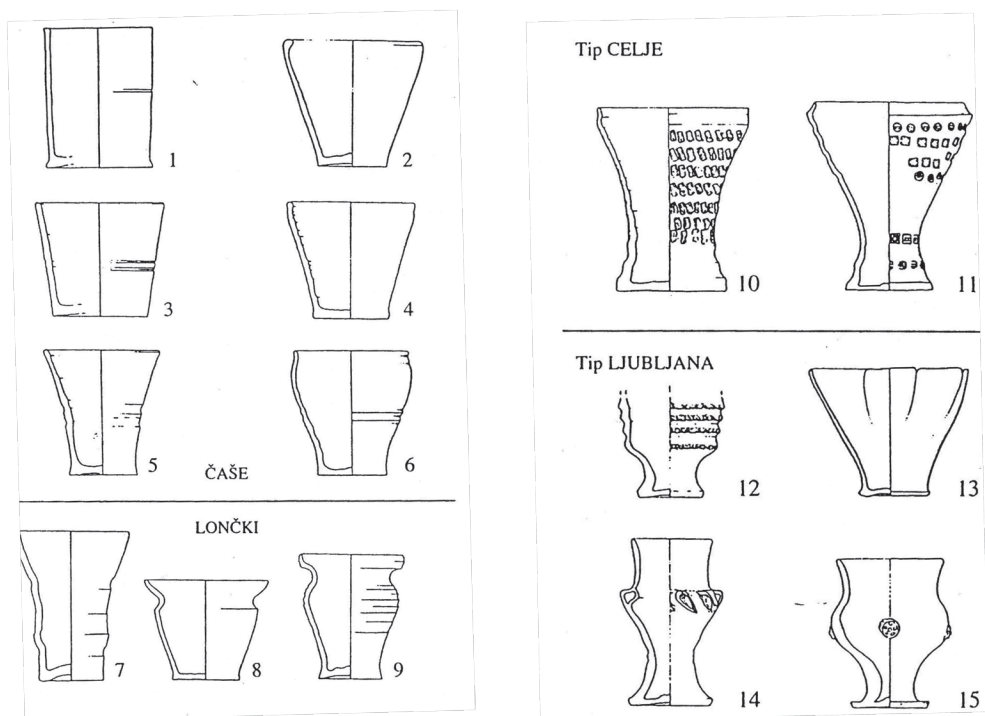
⁶ T. TKALČEC, 2001., 214.

⁷ T. TKALČEC, 2001., 214.

⁸ T. TKALČEC, 2001., 213.

⁹ M. GUŠTIN, 1999., 255.

a faktura gline gruba. Druga su skupina tzv. celjske čaše. Koničnog su oblika poput pješčanog sata te su kvalitetne izrade i bogato ukrašene. Veći dio čaša tog oblika ima karakteristike kvalitete tvrde „zvoneće“ keramike. Starije su čaše ukrašene pečatima različitih motiva, uključujući i antropomorfne aplikle, te su oslikane crvenom bojom. Mlađa verzija ukrašena je cik-cak linijama i valovnicama, a ukras je izveden kolčićem i kotačićem. Treću skupinu predstavljaju tzv. ljubljanske čaše, koje su na nozi, s velikim okruglim recipijentom i pravilnim visoko izvedenim rubom. Posljednju, četvrtu, skupinu čine manji lonci koji se razvijaju iz koničnih čaša. Radi se o trbušastim lončićima uska vrata i naglašeno široka i izvučena ruba. Iako se iz njih moglo i piti, primjetno je da je postojala mogućnost da se na njih stavi poklopac te da budu zatvorene. Od ukrasa su na njima zamijećena samo vodoravna rebra koja je lončar napravio pri samoj izradi.¹⁰

Tablica 1. Podjela srednjovjekovnih čaša prema M. Guštinu (prema M. GUŠTIN, 1999., 255)

Izuzev celjskih čaša, ostala tri tipa proizvode se serijski. Pretpostavlja se da su jednostavniji oblici prve i posljednje skupine posljedica lokalne produkcije. Iako se

¹⁰ M. GUŠTIN, 1999., 255; T. TKALČEC, 2001., 214.

proizvode serijski, ne pronalaze se dva identična primjerka. Svima u seriji zajedničke su odrednice same keramike, ali se razlikuju u veličini i ornamentalnim motivima.¹¹

Već je istaknuto da su takve srednjovjekovne gotičke čaše veoma česte na srednjovjekovnim lokalitetima, posebice u kontinentalnoj Hrvatskoj, gdje se pronalaze – osim na Rudini – i u Našicama (ovi su primjerci prvi izdvojeni još pedesetih godina, čime je ukazano na postojanje takvih čaša), Garić-gradu, Čanjevu, Vrbovcu, Sokolovcu, Kapan – Ivancu itd.¹² No, nisu vezane samo za taj uži prostor već ih ima u bližem susjedstvu (Dalmacija – utvrda Kličevica, zatim u Celju u Sloveniji, Budi u Mađarskoj, Brnu u Češkoj itd.).¹³

Višegodišnja istraživanja na Rudini donijela su na vidjelo niz važnih nalaza, među kojima i srednjovjekovne gotičke keramičke čaše. Radi se o tipičnom posudu za bitno širi prostor koje je pronađeno i na Rudini. Sve su čaše na nozi i većina ih je ukrašena po tijelu, dok su noge neukrašene, izuzev tri primjerka. Dva primjerka imaju na nozi tordiranu traku (**kat. 3 i 20**), a treći plastično zadebljanje (**kat. 10**). Koliko se vidi iz očuvanih primjeraka, oblik tijela uglavnom im je koničan, a obodi su uglavnom zaobljeni, osim jednog, koji je ravno odrezan (**kat. 35**), i svi su razvrćeni prema van.

Najveća je sačuvana visina čaša otprilike 20 cm, promjer stope 3 – 5 cm, a promjer otvora 5 cm. Rudinski primjerci čuvaju se u Gradskom muzeju u Požegi i ukupno se radi oko 50 ulomaka i fragmenata, od kojih se u cijelosti može rekonstruirati 10-ak čaša.

Što se tiče tehnologije njihove izrade, sve su čaše rađene na kolu, a jedino je razlika u načinu njihova ukrašavanja. Tordirane trake rađene su u svježoj glini, tako da se utiskivala neka vrsta vrpce ili užeta, a reljefni medaljoni rađeni su otiskivanjem pečata-matrice.

Ukrasni motivi mogu se podijeliti u nekoliko skupina. U prvom redu česti su geometrijski motivi (slikane linije, tordirane trake, valovnica), zatim zoomorfni, u kojima se uočavaju stvarna (janje, orao, pelikan) i fantastična bića (grifon) te rijetki vegetabilni motivi poput bobica. Primjetni su i religiozni motivi poput Kristograma, Konstantinova monograma i Jaganjca Božjeg.

Prema tehnikama, rudinske se čaše mogu podijeliti u dvije velike skupine: neukrašene (**kat. 1**) i ukrašene, koje se potom dijele u nekoliko podskupina: ukrašene samo slikanjem (**kat. 2**), zatim kombinacijom slikanja i tordiranih traka (**kat. 3 – 20**) i kombinacijom slikanja, tordiranih traka i urezane valovnice (**kat. 21**). Među ukrašene primjerke stavljaju se i čaše s izrazito naglašenim reljefnim cvjetovima (**kat.**

¹¹ T. TKALČEC, 2001., 214.

¹² Za detaljnije o pojedinim lokalitetima v. T. SEKELJ IVANČAN, 1997./1998., 161-177 (za Sokolovac i Kapan – Ivanac) T. SEKELJ IVANČAN – T. TKALČEC, 2002./2003., 25-44 (Garić grad i Popovaču), T. TKALČEC, 2001., 213-234 (za Glogovnicu i Ivanac Križevački).

¹³ Podrobnije v. M. GUŠTIN, 1999., 105-110 (za Celje), I. HOLL, 1963., 335-394 (Buda).

22 i 23) te one s kombinacijom reljefnih medaljona, slikanja i tordiranih traka (**kat. 24 – 43**).

Tijekom istraživanja 1989. g. na dubini od 1,50 m u sjevernom dijelu samostana na 1,10 m od S zida i 2,70 m od I zida pronađeno je nekoliko ulomaka čaša. U istoj prostoriji tijekom istraživanja 2000. g. pronađeno je još nekoliko ulomaka čaša. S obzirom na druge pokretne i nepokretne nalaze, primijetilo se da se radi o kuhinji (slika 1).¹⁴

Slika 1. Pogled iz zraka na rudinsku opatiju s oznakom kuhinje (prema F. Potreblica, 2004., 45)

Od svih nalaza osobito se ističe jedinstven ulomak donjeg dijela trbuha keramičke gotičke čaše svijetle oker boje sa sačuvanim trbuhom i povišenom nogom, dok sama čaša nema nikakva slikanog ukrasa ni reljefnih medaljona, a jedini mu je ukras sama forma, što bi značilo vodoravne linije nastale u procesu proizvodnje (**kat. 1**).

Ulomak noge i trbuha keramičke čaše ukrašen je crvenim slikanim linijama (**kat. 2**).

Među ulomcima dade se zamijetiti ulomak povišene noge i donjeg dijela svijetle oker keramičke čaše ukrašen s dvije horizontalne crvene slikane linije i tordiranom trakom na rubu noge (**kat. 3**), zatim dva ulomka gornjeg dijela keramičke gotičke čaše sa zaobljenim obodom i prikazima tordiranih traka i crvenih slikanih vodorav-

¹⁴ Na informaciji najsrdačnije zahvaljujem voditeljici istraživanja na Rudini profesoric Dubravki Sokač-Štimac.

nih linija (**kat. 4**) te ulomak donjeg dijela keramičke gotičke čaše svijetle oker boje na povišenoj nozi ukrašen crvenim slikanim višestrukim linijama u obliku slova *v* (?) (**kat. 5**).

Na ulomku donjeg dijela trbuha keramičke gotičke čaše svijetle oker boje sačuvane gotovo u cijelosti bez oboda i uz neznatna oštećenja na povišenoj nozi prepoznaju se ostatci gorenja i tri paralelno postavljene crvene slikane linije (**kat. 6**). Još jedan primjerak ulomka donjeg dijela keramičke čaše na povišenoj nozi jest očuvan donji dio trbuha na kojem su vidljivi ostaci gorenja, ali i tri crvene slikane horizontalne linije koje razdvajaju dvije tordirane trake (**kat. 7**). Vrlo je sličan ulomku donjeg dijela trbuha keramičke gotičke čaše s tri crvene slikane horizontalne linije i tri tordirane trake te ostacima gorenja (**kat. 8**). Na jednom primjeru ulomka donjeg dijela trbuha i povišene noge ostaci gorenja vidljivi su s unutarnje strane (**kat. 9**), a ističe se i ulomak donjeg dijela keramičke čaše na povišenoj nozi koja s vanjske bočne strane ima naglašeno prstenasto zadebljanje s ostacima gorenja (**kat. 10**). Gotovo je u cijelosti sačuvana keramička gotička čaša svijetle oker boje s tragovima gorenja i nizom od nekoliko crvenih slikanih vodoravnih linija i tordiranom trakom (**kat. 11**).

Česti primjeri među rudinskom keramikom jesu keramičke gotičke čaše slične dvama ulomcima svijetle oker boje ukrašene trima slikanim (tamnijim i svjetlijim) crvenim vodoravnim linijama te horizontalno postavljenim trima tordiranim trakama (**kat. 12**). Identičnih je primjeraka nekoliko (**kat. 13 – 15**). Sličan je ulomak zaobljena oboda izvijena prema van, ramena i gornjeg dijela trbuha keramičke gotičke čaše svijetle oker boje na kojemu se vide tri crvene slikane horizontalne linije i dvije tordirane trake (**kat. 16**) te ulomak gornjeg dijela trbuha keramičke gotičke čaše s tri crvene (tamnije i svjetlije) slikane linije i dvije tordirane trake (**kat. 17**). Sličnost se zamjećuje kod ulomka donjeg dijela keramičke gotičke čaše s očuvanim trbuhom i povišenom nogom svijetle oker boje s tri crvene (tamnije i svjetlije) slikane linije i horizontalno postavljenom tordiranim trakom (**kat. 18**). Sličan ukras ima i ulomak stijenke keramičke čaše s ukrašenim crvenim linijama i tordiranom trakom (**kat. 19**).

Oker ulomak donjeg dijela keramičke čaše na povišenoj nozi (**kat. 20**). Tijelo čaše ukrašeno je crvenim vodoravnim slikanim linijama, a vanjski rub noge utisnutom tordiranom trakom.

Ulomak donjeg dijela keramičke čaše na malo povišenoj nozi koji ima naglašeno zaobljen trbuh (**kat. 21**). Ukrašen je crvenim slikanim linijama i tordiranim trakama te urezanim valovnicama u nizu. Primjećuju se i ostaci gorenja.

Ulomak gornjeg dijela čaše s obodom blago izvijenim prema van rađen je od dobro pečene svijetle oker gline (**kat. 22**). Ukrašen je crvenim oslikanim linijama i udubljenim vodoravnim crtama na vratu. Vidljivo je kako je posuda ukrašena okruglim grozdastim ispupčenim cvjetovima koji su omeđeni crveno slikanim krugom. Blago otisnuti krug nalazi se između cvijeta i crvenog slikanog ukrasa.¹⁵

¹⁵ T. SEKELJ IVANČAN, 1996./1997., 167-169.

Ulomak gornjeg dijela keramičke čaše ima naglašen obod, no ova je posuda smeđe, čak crne boje (što može biti i od gorenja), a rađena je od dobro pečene gline (**kat. 23**). Slično kao i prethodna, ukrašena je na vratu i obodu crvenim slikanim linijama, horizontalnim udubljenim linijama i zarezima polegnutima na lijevo. Posuda je na najširem dijelu reljefno ukrašena okruglim grozdastim ispupčenim cvjetovima koji su omeđeni crveno slikanim krugovima i smješteni jedan do drugoga. Može se vidjeti blago utisnut krug na dijelu gdje završava cvijet i počinje crveno slikanje. Stijenka je uleknuta s unutarnje strane na dijelu gdje su s prednje strane spomenuti ispupčeni cvjetovi. Analogije ovom ulomku pronalaze se na lokalitetu Tomašica u blizini Sokolovca, odakle se ulomak datira u XVI. st.¹⁶

Ulomak gornjeg dijela trbuha keramičke čaše svijetle oker boje veoma je mali i nazire se jedna horizontalna crvena slikana linija i dvije tordirane trake polegnute na lijevo (**kat. 24**). Vjerojatno je da se ispod nalazio reljefno utisnut medaljon.¹⁷

Od veće keramičke posude s drškom, koja je jedini primjerak takva oblika, ostao je svijetli oker ulomak gornjeg dijela trbuha na kojemu se očitava već dobro poznat ukras koji uključuje crveno linijsko slikanje, horizontalno urezane linije i zareze koji stvaraju tordiranu traku. S objiju strana drške uočavaju se dvije okomito postavljene rozete izrađene u reljefu. Lijevo od drške i rozeta dade se zamijetiti rub reljefnog prikaza medaljona, no nema prikaza. Posuda je masivnija od čaša, iako je rađena u istom stilu kao i one (uz nešto grublju izradu).¹⁸

Na malenu ulomku gornjeg dijela čaše s naglašenim obodom izvijenim prema van sačuvan je samo reljefni prikaz slova I, što je dio spomenutog I.H.S., te slovo I označava *Iesusa* (**kat. 25**). Identičan je ulomku gornjeg dijela keramičke gotičke čaše s naglašenim obodom i reljefnim prikazom podebljanog slova I (**kat. 26**).

Omanji ulomak gornjeg dijela (?) svijetle oker keramičke čaše ima na sebi reljefno utisnut prikaz slova S i dvije okomito postavljene rozete (**kat. 27**).

Važan je ulomak gornjeg dijela čaše sa zaobljenim obodom izvijenim prema van i koničnim tijelom s reljefnim prikazima stiliziranog križa omeđenog dvjema rozetama s obje strane te slovom S (**kat. 28**). Slovo S ima već poznato značenje među slovima I.H.S., dok je prikaz križa jedinstven na rudinskim primjercima.

Ulomak trbuha keramičke čaše ukrašen je crvenim slikanjem i kosim urezima koji su polegnuti na lijevo. Na najširem dijelu trbuha nalaze se ukrasi dviju mašni koje su odijeljene jednom linijom (**kat. 29**).¹⁹

Ulomak gornjeg dijela čaše konična oblika sa sačuvanim naglašenim zaobljenim obodom izvijenim prema van rađen od oker pečene gline ukrašen je crvenom bojom na obodu, a na vratu kombinacijom crvenog slikanja, vodoravnih linija i tordirane

¹⁶ T. SEKELJ IVANČAN, 1996./1997., 169.

¹⁷ T. SEKELJ IVANČAN, 1996./1997., 170.

¹⁸ T. SEKELJ IVANČAN, 1996./1997., 170.

¹⁹ T. SEKELJ IVANČAN, 1996./1997., 169.

trake (**kat. 30**). Na trbuhu posude nalaze se pojedinačni reljefni ukrasi i reljefni ukrasi smješteni unutar medaljona. Medaljon na lijevoj strani karakterističan je isključivo zbog slova S. Krug koji okružuje spomenuto slovo manji je od ostalih krugova. To slovo označava treći inicijal monograma (*Salvator*). Uglati završeci gotičke frakture samog slova S upućuju na slične analogije u susjednoj Mađarskoj, u kojoj se slični primjerci Burga Köszege datiraju u desetljeće između 1470. i 1480. g.²⁰ U središnjem medaljonu primjetan je prikaz lava-grifona, čije je tijelo okrenuto na lijevu stranu, a glava na desnu. Ima raširena krila nacrtana od tankih linija, zatim dugačak rep koji se izvija u obliku slova S, dok se na nogama ističu oštre kandže. Uočljivo je da se radi o mitološkoj i simboličkoj zvijeri koja utjelovljuje simbole dvaju živih bića (lava i orla), odnosno dvije osobine: oprez i hrabrost. Analogni primjerci s obzirom na način izvedbe motiva nađeni su u Sokolovcu i Kapan – Ivancu.²¹ Već je navedeno da se grifon sastoji od dva živa bića i kombinira njihove osobine, stoga se smatra simbolom dvostruke Kristove naravi: ljudske i božanske. Uz to, smatra se kako priziva dvostruko božansko svojstvo, snagu i mudrost. Drugim riječima, spaja se zemaljska snaga lava s nebeskom snagom orla, što je dio simbolike snage spasenja. Grifon je veoma čest u gotičkoj umjetnosti.²² Treći medaljon, koji je smješten krajnje desno, odijeljen je od središnjeg medaljona s dvije okomito postavljene rozete, nalazi se inicijalno slovo I ukrašeno hastama na obje strane te detaljem bobice. Spomenuto slovo I označava *Iesusa*.²³

Ulomak gornjeg dijela svijetle oker konične keramičke čaše s naglašenim obodom prikazuje medaljon u kojemu se uočava reljefno izrađen grifon okružen s dvije rozete s bočnih strana (**kat. 31**). Vidljivo je i slovo S kao dio I.H.S. i označava *Salvator*.

Zanimljiv je ulomak gornjeg dijela svijetle oker čaše s naglašenim obodom s ostatcima gorenja i reljefnim prikazom grifona omedenog s dvije rozete sa svake strane (**kat. 32**). Zanimljivost čini obod, gdje su vidljivi oslikani lukovi od crvene boje.

Vidljiv je ulomak gornjeg dijela konične svijetle oker čaše s naglašenim obodom izvijenim prema van na kojemu je reljefno prikazan grifon, te slova S i I kao dvije okomito postavljene rozete koje razdvajaju grifona od slova s desne strane (**kat. 33**).

Pronađen je ulomak gornjeg dijela čaše koničnog oblika sa zaobljenim obodom izvijenim prema van koji je napravljen od svijetle oker dobro pečene gline (**kat. 34**). Čaša je ukrašena oslikanim linijama i plastičnim trakama s kosim urezima koje se nalaze na vratu i donjem dijelu trbuha. Crvene linije i plastične trake s urezima služe kao bordura centralnom polju ispunjenom reljefnim medaljonima. Ispod njih nalaze

²⁰ I. HOLL, 1994., 388-389.

²¹ T. SEKELJ IVANČAN, 1996./1997., 164.

²² J. CHEVALIER – A. GHEERBRANT, 2007., 194.

²³ T. SEKELJ IVANČAN, 1996./1997., 169.

se dva prikaza u medaljonima koja su odijeljena s dvije okomito postavljene manje rozete u medaljonu. U prvom medaljonu primjećuju se glava i stijeg, što su ostaci prikaza Jaganjca Božjeg. U drugom medaljonu vidljiv je monogram I.H.S. Slovo H čini središnji dio monograma, ali nema pravilno izrađenu i izraženu hastu, no nju čini središnji dio okomitog slova S. Ta tri slova označavaju grčku kraticu Isusova imena, međutim prihvaćanjem od Zapadne crkve poprma drugačije značenje (*Jesus Hominum Salvator*) i u toj se formi i s tim značenjem prikazivao na obilju predmeta iz srednjovjekovlja. Iznad tog medaljona, kao i na obodu i na vratu, čaša je ukrašena crvenom slikanom vodoravnom linijom.²⁴

Ulomak gornjeg dijela keramičke čaše s ravno odrezanim obodom izvijenim prema van ukrašen je crvenim slikanim linijama, tordiranim trakama i reljefnim medaljonima (**kat. 35**). Prvi medaljon prikazuje Jaganjca Božjeg, a drugi stilizirani I.H.S. Na ulomku se još uočavaju i dvije rozete.

Čaša s naglašenim zaobljenim obodom izvijenim prema van od koje je sačuvan ulomak gornjeg dijela izrađena je od svijetle oker boje koja je dobro pečena i već standardno ukrašena crvenim slikanjem na obodu te kombinacijom crvenog slikanja, duboko urezanih horizontalnih linija i tordirane trake na vratu, a na trбуhu se ocrtavaju reljefni prikazi i medaljoni (**kat. 36**). Na lijevoj strani vide se dvije okomito postavljene rozete. Medaljon je loše izrađen, pa je teško razaznati o kojemu je prikazu točno riječ – pretpostavlja se da je to prikaz Jaganjca Božjeg, od kojega je vidljiva glava prema leđima, a nad njima se vidi dio križa i zastavice, dok se u donjem dijelu vide obrisi nogu i donjeg dijela križa. Slika je djelomično rotirana suprotno od kazaljke na satu te je sama izvedba dosta loša. U drugom medaljonu istaknuto je reljefno slovo S, koje je tipičnog gotičkog oblika. Sa svake strane ovog medaljona dvije su rozete.²⁵

Među ulomcima gornjeg dijela trбуha i ramena keramičke čaše od svijetle oker gline prepoznaje se reljefni prikaz rozeta na gornjem dijelu čaše i pretpostavljeni reljefni prikaz Jaganjca Božjeg, također na gornjem dijelu čaše, od kojeg su vidljivi samo fragmenti (noge) koji ipak upućuju na zaključak da se radi o spomenutom prikazu (**kat. 37**).

Ulomak gornjeg dijela trбуha svijetle oker keramičke čaše otkriva reljefni prikaz Jaganjca Božjeg sačuvanog u cijelosti i dvije rozete isto reljefno izrađene koje su okomito postavljene i nalaze se pokraj Jaganjca (**kat. 38**).

Na pronađenom malenom ulomku gornjeg dijela s fragmentarnim ostatkom oboda svijetle oker keramičke čaše reljefni je prikaz Jaganjca Božjeg, koji je – bez obzira na fragmentarnost ulomka – vidljiv u cijelosti (**kat. 39**).

²⁴ T. SEKELJ IVANČAN, 1996./1997., 167.

²⁵ T. SEKELJ IVANČAN, 1996./1997., 169.

Sljedeća čaša sačuvana je u tri ulomka (**kat. 40**). Riječ je o donjem dijelu konične čaše na povišenoj nozi koja se širi prema dnu, odnosno sužava prema tijelu. Osim noge sačuvan je i trbuh te dio njezina ramena. Rađena je od svijetle oker gline, a ukrašena je oslikanim crvenim linijama i tordiranim trakama unutar kojih su reljefni medaljoni. Prvi medaljon slijeva skriva orla raširenih krila kojemu je glava okrenuta desno s orlovskim kljunom, a uočavaju se i raširene noge s kandžama te rep. Krug medaljona omeđen je točkicama.²⁶ Orao je drevni simbol moći, pratitelj rimskih careva i Zeusa, a u srednjem vijeku postaje simbol Krista i njegova uzašašća. Naime, orao leti prema suncu i može ga očima gledati, te poslije toga zaroni u vodu. Na taj način, prema legendi, obnavlja svoje perje i mladost.²⁷ Potom idu dvije rozete te drugi medaljon manjih dimenzija u kojemu je slovo S, koje znači *Salvator* ili Spasitelj. Posljednji medaljon jest pretpostavljeni Jaganjac Božji. Naime, sačuvan je samo donji dio bez prikaza, no vrpčasti ukras i niz cvjetova koji su identični na drugim primjercima iz Rudine i Sokolovca.²⁸

Na pet ulomaka svijetle oker konične keramičke čaše na povišenoj nozi zamjećuju se reljefni prikazi u nekoliko medaljona (**kat. 41**). U prvom se medaljonu vidi orao, u drugom slovo S, a u trećem pretpostavljeni Jaganjac Božji. Osim toga uočene su crvene slikane linije i tordirana traka po gornjem dijelu trbuha čaše.

Na nevelikom ulomku gornjeg dijela trbuha svijetle oker keramičke čaše reljefno je prikazan orao s dvije okomito postavljene rozete i ostatkom medaljona u kojem nije vidljiv prikaz (**kat. 42**). U donjem dijelu ulomka vidljive su vodoravne crvene slikane linije koje se protežu oko cijele posude.

Orao se može uočiti na prikazu na ulomku gornjeg dijela gotičke keramičke čaše s blago zaobljenim obodom izvijenim prema van i ostacima gorenja (**kat. 43**). Uz orla, prikazane su i vitičaste rozete. Oba su prikaza u reljefu. Uz to, primjećuje se i tordirana traka na vratu.

Dva dosta slabo uočljiva medaljona razdvojena dvjema rozetama prepoznaju se na svijetlom oker ulomku donjeg dijela trbuha keramičke čaše. Prvi medaljon, u dijelu onoga što je ostalo, sadrži prikaz varijante Konstantinova monograma. Radi se o slovima X (khi) i P (rho), koja bi označavala prva slova grčke varijante Kristova imena. Već ga rani kršćani prihvaćaju te se pojavljuje na različitim mjestima (sarkofazi, svijeće, euharistijsko posuđe). Analogija se pronalazi u Sokolovcu. Drugi medaljon obilježavaju kandže postavljene jedna iznad druge kao i dio repa.²⁹ Pretpostavlja se da se radi o pelikanu koji – s obzirom na to da sam sebi probija grudi i svojom krvlju hrani mladunčad – postaje simbol Krista i njegove žrtve na križu. Osim toga pelikan živi u blizini vode te je simbol vlažne prirode koja iščezne i ponovno se rađa, što je

²⁶ T. SEKELJ IVANČAN, 1996./1997., 169.

²⁷ A. BADURINA, 1985., 440-441; J. CHEVALIER – A. GHEERBRANT, 2007., 493.

²⁸ T. SEKELJ IVANČAN, 1996./1997., 169.

²⁹ T. SEKELJ IVANČAN, 1996./1997., 169.

ekvivalent Kristovoj žrtvi i uskrснуću. Kao motiv čest je u talijanskom slikarstvu od XIV. stoljeća.³⁰ Analogni primjerci javljaju se u Sokolovcu i Kapan – Ivanču.³¹

Spomenuto je da su najvažniji ukrasi pomoću kojih se pojedini ulomci mogu spojiti u jednu čašu. Prema T. Sekelj Ivančan, koja dijeli kasnosrednjovjekovnu keramiku kontinentalne Hrvatske, rudinski se primjerci dijele po tom kriteriju u četiri grupe. U prvu bi ulazile čaše s medaljonima (takvih je pet primjeraka), u drugu se dadu atribuirati primjerci s grozdastim cvjetovima kao ukrasima (dvije čaše), trećoj bi skupini pripala posuda s drškom, a posljednjoj tri ulomka koja ne pripadaju nijednoj spomenutoj. Temeljna premisa iz koje se može izvući sljedeći zaključak jest da postoje nekoliko čaša koje su veoma slične. Ipak, čaše su poznate prema ulomcima, a oni se katkad ne mogu složiti u jednu čašu zbog različita ukrašavanja i nemogućnosti spajanja više ulomaka čiji su ukrasi nekomplementarni, zato je i nastala ova podjela.

Prema samom prikazu, moguće je napraviti još jednu podjelu. Tako se, prema T. Sekelj Ivančan, prikazi mogu podijeliti ovako: na prvu skupinu, gdje su primjetni zoomorfni simboli poput lava – grifona (**kat. 30 – 33**), orla (**kat. 40 – 43**) ili pelikana te Jaganjca Božjeg (**kat. 34 – 39**), kojeg se na rudinskim primjercima uočava fragmentarno. Nedvojbeno je da su svi zoomorfni prikazi simbol Krista i njegovih osobina poput dvojake naravi i žrtve. U drugoj su skupini grafički simboli poput Kristova monograma ili njegovih dijelova (**kat. 25 - 28**) te Konstantinov monogram.³² Međutim, na osnovi rudinskih nalaza unutar do sada analiziranih gotičkih keramičkih čaša u Hrvatskoj mogu se diferencirati još barem dvije skupine. Spomenute su skupine nadopuna tipologije Tajane Sekelj Ivančan s obzirom na nove pronađene primjerke. Neovisno o tome, ova tipologija nije konačna i vjerojatno će se nadopunjavati u budućnosti, kad se više pažnje posveti tim keramičkim čašama. U toj trećoj skupini bili bi slikani i urezani ukrasi poput crvenog linijskog slikanja (**kat. 2**), horizontalno urezanih linija, valovnice ili tordiranih traka (**kat. 21**), dok je kod nekih primjetna i kombinacija slikanja i tordiranih traka (**kat. 3 – 20**). Ovoj bi skupini pripadali oni manji ulomci na kojima nisu sačuvani medaljoni. Četvrtoj bi pak skupini pripadali rijetki vegetabilni motivi (**kat. 22 – 23**).

Vidljivo je da su rudinski primjerci analogni primjercima iz Sokolovca i Kapan – Ivanca oblikom i prikazima, dok su takvi prikazi česti i na pećnjacima i drugim keramičkim oblicima, pa se sličnost može uočiti na nekoliko lokaliteta kontinentalne Hrvatske (Garić – grad, Pusti grad nad Lipnicom) i okolnih zemalja (Buda u Mađarskoj, Celje u Sloveniji)³³. Ovi se primjerci datiraju u XV. stoljeće. Datacija ne

³⁰ J. CHEVALIER – A. GHEERBRANT, 2007., 531; T. SEKELJ IVANČAN, 1996./1997., 166 i 169.

³¹ T. SEKELJ IVANČAN, 1996./1997., 166.

³² T. SEKELJ IVANČAN, 1996./1997., 171.

³³ Podrobnije v. M. GUŠTIN, 1999., 105-110 (Celje), I. HOLL, 1963., 335-394 (Buda), T. SEKELJ IVANČAN – T. TKALČEC, 2002./2003., 25-44 (Garić-grad).

proizlazi iz same keramike već iz okolnih nalaza, odnosno stratigrafske jedinice u kojoj je pronađena.

S obzirom na način izvedbe ukrasa pretpostavlja se da je ova keramika uzor pronašla u ukrašavanju zlata i u kiparskim radovima. Zanimljiva je primjedba T. Sekelj Ivančan o nesuglasju između prikaza i vremena nastanka keramike. Primjetno je da keramika svojom jednostavnošću i reduciranošću pokazuje duh romanike, ali oblikom i načinom ukrasa te bojom i fakturom nedvojbeno je da se radi o gotici. Stoga spomenuta Sekelj Ivančan ispravno zaključuje kako se radi o matrici (štanci) prvotno namijenjenoj drugim keramičkim oblicima iz puno ranijeg razdoblja (vjerojatno romanike) koja je tek sekundarno iskorištena za gotičke keramičke čaše. Riječ je o lako prepoznatljivim simbolima Krista koji su se mogli redati sukladno idejama majstora, što mu je omogućivalo slobodu prikaza.³⁴

Rudinski su primjerci nastali kao lokalna proizvodnja samih benediktinaca na Rudini, na što mogu upućivati i sami motivi koji su dominantno vjerskog karaktera, što je veoma logično s obzirom na to da je namjena korištenje u samostanskoj zajednici. Znakovito je što su sve čaše pronađene unutar kuhinje, čime je jasno definirana njihova funkcija. Kronološki gledano, sukladno ostalim databilnim predmetima uz koje su nađeni i analogijama s drugim lokalitetima, rudinski se primjerci mogu datirati u XV. stoljeće (bliža datacija zasada nije moguća).

Nedvojbeno je da se radi o širenju trendova u keramici koji zahvaćaju veći prostor srednje Europe te su i rudinski primjerci u skladu s trendovima. Uz to, primjetno je kako se radi o religijskim motivima povezanim s Kristom, što je u skladu sa svjetonazorom kasnoga srednjeg vijeka. Zanimljivo bi bilo pokazati mentalitet, odnosno fundus društvenog znanja i spoznaja koje su imali rudinski redovnici, što se manifestira na pokretnim arheološkim nalazima (keramika, staklo, metal) uključujući i prikaze na tim čašama, ali i znatno poznatije skulpture – *Rudinske glave*. Naime, *Rudinske* su *glave*, kao i ove keramičke čaše, vjerojatno proizvedene unutar samostana te su plod benediktinskih ruku i razmišljanja. Samim time definirana im je i namjena unutar samostanskog kompleksa.

Vrijeme i daljnja terenska istraživanja i objave materijala zasigurno će upotpuniti spoznaje o takvoj vrsti srednjovjekovne keramike istodobno dajući prilog izučavanju i drugih aspekata života srednjovjekovnog čovjeka uključujući gospodarske čimbenike kao preduvjet za početak izrade te svojevrstan svjetonazor, odnosno mentalitet koji se može zamijetiti na samim prikazima. Zanimljivo bi bilo izvršiti istraživanja samostana drugih redova u okolici i benediktinskih samostana kontinentalne Hrvatske, pa bi se onda znatno više moglo pisati o različitim religijskim gibanjima, promjenama u keramografskim trendovima i gospodarskim čimbenicima kao temeljnim preduvjetima. U tom bi slučaju ovakva keramika znatno došla do izražaja kao važan pokazatelj svih spomenutih aspekata pojedinog samostana.

---

³⁴ T. SEKELJ IVANČAN, 1996./1997., 172.

KATALOG NALAZA

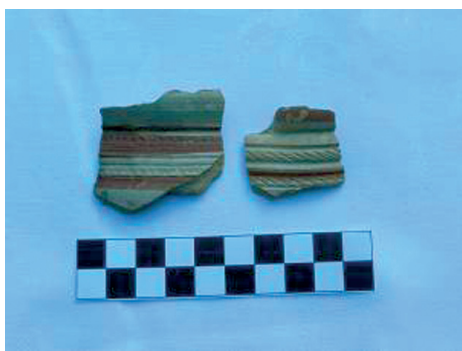
Kat. 1

Kat. 2

Kat. 3

Kat. 4

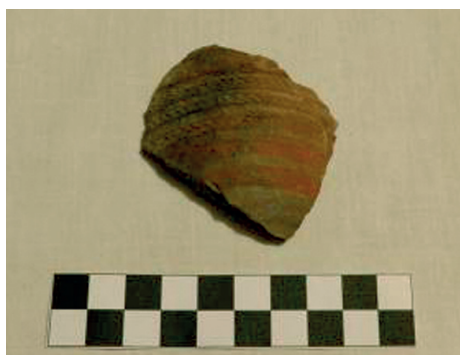
Kat. 5

Kat. 6

Kat. 7

Kat. 8

Kat. 9

Kat. 10

Kat. 11

Kat. 12

Kat. 13

Kat. 14

Kat. 15

Kat. 16

Kat. 17

Kat. 18

Kat. 19

Kat. 20

Kat. 21

Kat. 22

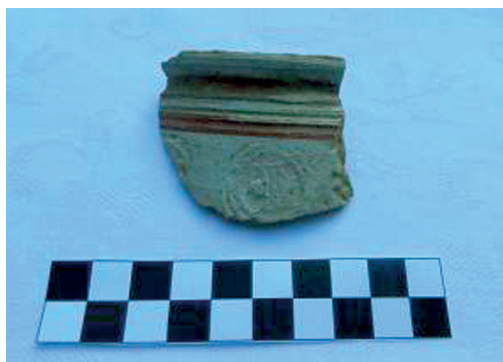

Kat. 23

Kat. 24

Kat. 25

Kat. 26

Kat. 27

Kat. 28

Kat. 29

Kat. 30

Kat. 31

Kat. 32

Kat. 33

Kat. 34

Kat. 35

Kat. 36

Kat. 37

Kat. 38

Kat. 39

Kat. 40

Kat. 41

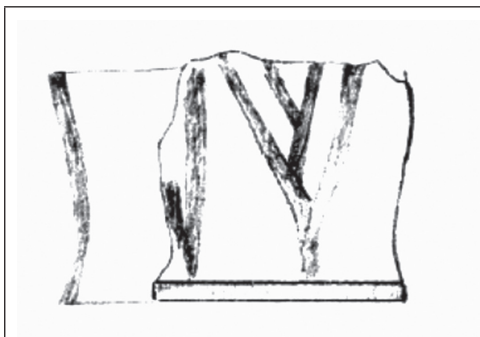

Kat. 42

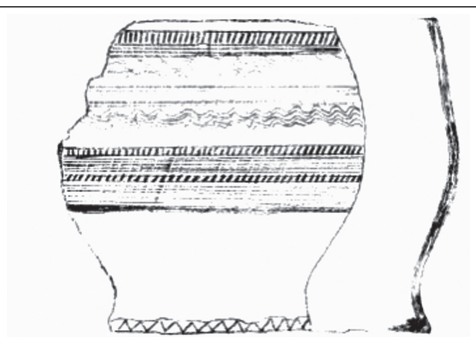

Kat. 43

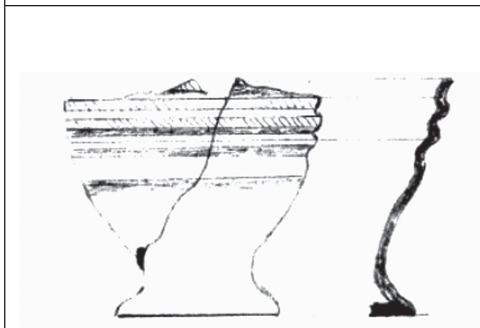
CRTEŽI

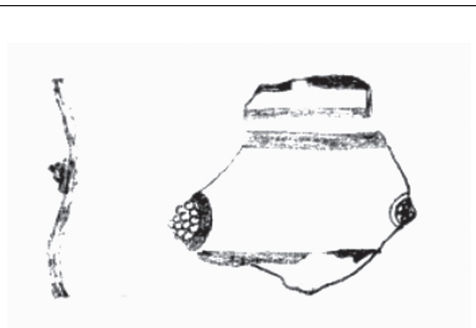
Kat. 5

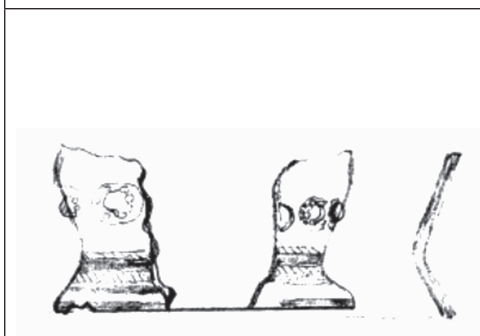
Kat. 6

Kat. 14

Kat. 22

Kat. 23

Kat. 28

Kat. 30

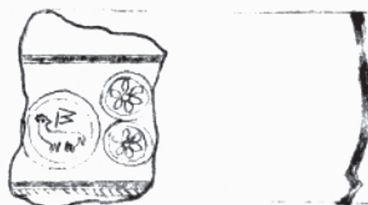
Kat. 32

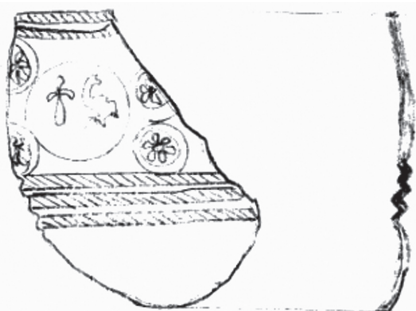
Kat. 33

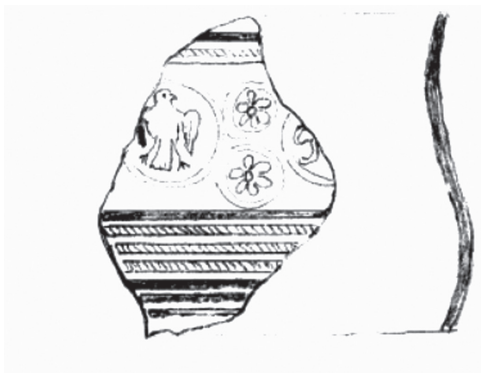
Kat. 35

Kat. 38

Kat. 41

Kat. 42

LITERATURA

- Andrić, Stanko (1998), Benediktinski samostan sv. Mihovila Arkandela na Rudini, *Zlatna dolina*, 4, Požega, str. 31-54.
- Badurina, Anđelko (1985), *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Buturac, Josip (1970), *Katolička crkva u Slavoniji za turskog vladanja*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Buturac, Josip (1977), *Crkveno-kulturna povijest Požege i okolice: 1227.-1977.*, Zagreb.
- Buturac, Josip (1984), Plemičke obitelji i njihovi posjedi ili gospoštije u požeškom kraju od XIII. – XVI. st., *Požeški zbornik*, 5, Požega.
- Buturac, Josip (1995), Požega i okolica u srednjem vijeku, *Zlatna dolina*, 1, Požega.
- Buturac, Josip (2004), *Pisani spomenici Požege i okolice 1210.-1536.*, Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Cech, Brigitte (1985), Die mittelalterliche Keramik aus dem Stadtmuseum in Wr. Neustadt, *Archaeologia Austriaca*, 69, str. 251-307.
- Cech, Brigitte (1987), Die mittelalterliche Keramik aus dem Kamptal und dem Horner Becken, *Archaeologia Austriaca*, 71, str. 173-302.
- Chevallier, Jean – Gheerbrant, Andre (2007), *Rječnik simbola: mitovi, snovi, običaji, geste, oblici, likovi, boje, brojevi*, Zagreb: Jesenski i Turk.
- 40 godina Muzeja Moslavine (2000), ur. M. Mitar, Kutina: Muzej Moslavine.
- Degmedžić, Ivica (1977), Požega i okolica: studije o razvoju naselja, u: *Požega 1277-1977*, ur. I. Mažuran, Požega, str. 102-115.
- Fisković, Cvito (1979), Srednjovjekovne čaše iz Orebića i Nevesinja, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 72-73, str. 211-221.
- Geber, Eleonora (1979), Sačuvani ostaci benediktinske opatije Rudina u Muzeju Požeške kotline, *Vjesnik Muzeja Požeške kotline*, 2-3, str. 110-118.
- Guštin, Mitja (1999), Celjske čaše, u: *Katalog razstave Grofje celjski*, Celje, str. 105-110.
- Guštin, Mitja (1999a), Srednjeveške keramične čaše iz izkopavanj v mestu Celje, u: *Celjski grofje, stara tema – nova spoznanja*, Celje, str. 249-260.
- Holl, Imre (1963), Középkori cserépedények a budai várpalotából (XIII – XVI. század), *Budapest Régiségei*, 20, str. 335-394.
- Horvat, Anđela (1962), Rudine u Požeškoj kotlini: ključni problem romanike u Slavoniji, *Peristil*, 5, 11-27.
- Horvat, Zorislav – Mirnik, Ivan (1977), Graditeljstvo srednjeg vijeka u Požeškoj kotlini, u: *Požega 1277-1977*, ur. I. Mažuran, Požega, str. 126-145.

- Karbić, Marija (2005), Posjedi plemićkog roda Borića bana do sredine XIV. st., *Scrinia slavonica*, 5, Slavonski Brod, str. 48-61.
- Kempff, Julije (1910), *Požega: zemljopisne bilješke iz okoline i prilozi za povijest slobodnog kraljevskog grada Požege i Požeške županije*, Požega.
- Klaić, Nada (1986), *Ecclesia seu Monasterium sancti Michaelis de Rudina*, *Vjesnik Muzeja Požeške kotline*, 4-5, str. 33-59.
- Mažuran, Ive (1956), Arheološko iskapanje u Našicama, *Osječki zbornik*, 5, 95-132.
- Mohorovičić, Andre (1966), Rudina, *Enciklopedija likovnih umjetnosti*, sv. 4, Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ.
- Ostojić, Ivan (1963), *Benediktinci u Hrvatskoj*, Split: Benediktinski priorat – TKON.
- Polak Bobić, Kristina (2002), Arheološka topografija Požeške kotline, *Lucius*, 1, Zagreb, str. 9-52.
- Potrebica, Filip (2004), Požega i Požeština od srednjeg vijeka do II. svjetskog rata, u: *Kulturna baština Požege i Požeštine*, ur. N. Čerti, Požega: Spin Valis, str. 37-51.
- Predovnik, Katarina (2006), Srednjeveška in novoveška lončenina s planin v Kamniško – Savinjskih Alpah, u: *Človek v Alpah*, ur. T. Cevc, Ljubljana, str. 182-208.
- Rudina: benediktinska opatija Sv. Mihovila* (1997), Požega: Bolta.
- Rudina (1977), u: *Požeški leksikon*, ur. A. Petković, Požega: Skupština općine, str. 264.
- Sekelj Ivančan, Tajana (1996/1997), Kasnosrednjovjekovne keramičke čaše iz Sokolovca, Rudina-Čečavca i Kapan-Ivanca, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, 13-14, str. 161-177.
- Sekelj Ivančan, Tajana – Tkalčec, Tatjana (2002/2003), Kasnosrednjovjekovni lokaliteti okolice Kutine i Garešnice s posebnim obzirom na neke primjerke stolne keramike iz Garić – Grada i Popovače, *Zbornik Moslavine*, 6-7, str. 25-44.
- Sokač Štimac, Dubravka (2004), Arheološki nalazi u požeškom kraju, u: *Kulturna baština Požege i Požeštine*, ur. N. Čerti, Požega: Spin Valis, str. 15-35.
- Tkalčec, Tatjana (2001), Gotičke keramičke čaše iz Glogovnice i Ivanca Križevačkog kraj Križevaca i Gudovca kraj Bjelovara, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, 18, str. 213-234.
- Vukičević Samardžija, Dijana (2004), Umjetnička svjedočanstva srednjeg vijeka, u: *Kulturna baština Požege i Požeštine*, ur. N. Čerti, Požega: Spin Valis, str. 159-171.

Gothic Ceramic Cups from Rudina

Summary

Gothic ceramic cups found at the Benedictine Abbey in Rudina make a considerable portion of the archaeological material – not as much due to their quantity, but more thanks to their quality. The presentations on the cups reflect the predominating religious character, which indicates that the monks themselves had produced the cups locally; moreover, certain mentality-related dilemmas of the monks may be observed here. Kitchen as the venue of discovery indicates their use, while analogies setting Rudina in accordance with other monasteries and forts of the high and the late Middle Ages indicate the time of production.

Keywords: Gothic ceramic cups; Rudina; the Middle Ages; the Benedictines; mediaeval Slavonia.

Marijana Matijević
Gradski muzej Požega
Matice hrvatske 1
34 000 Požega
marijanamatijevi212@gmail.com